

Jeruzalem, Jeroesjalajiem, Al-Quds

ZENOBIAREEKS 7

De Zenobiareeks-redactie bestaat uit Inger Kuin (hoofdredacteur),
Raphael Hunsucker, Maurits de Leeuw, Mirte Liebrechts en Johan Weststeijn

Reeds verschenen

- o *Zenobia van Palmyra. Vorstin tussen Europese en Arabische traditie*. Onder redactie van Diederik Burgersdijk, Raphael Hunsucker, Evelien Roels & Martje de Vries (2018)
- 1 *Alexander en Darius. De Macedoniër in de spiegel van het Nabije Oosten*. Onder redactie van Diederik Burgersdijk, Wouter Henkelman & Willemijn Waal (2013)
- 2 Henk Singor, *Sicilië in de Oudheid. De Griekse periode* (2013)
- 3 *Dodenlijst. Appianus en Cassius Dio over het bloedige verleden van keizer Augustus*. Vertaling Willem van Maanen & Marco Poelwijk (2014)
- 4 Philostratos, *Schilderijen & Sofisten. Kunst, ekphrasis en retorica in de klassieke oudheid*. Vertaling Peter Burgersdijk (2015)
- 5 *Het verhaal van Apollonius. Historia Apollonii Regis Tyri*. Vertaling Vincent Humink, inleiding Diederik Burgersdijk (2018)
- 6 *Mohammed en de Late Oudheid*. Onder redactie van Josephine van den Bent, Floris van den Eijnde & Johan Weststeijn (2018)

Jeruzalem, Jeroesjalajiem, Al-Quds

De heilige stad door de eeuwen heen

Onder redactie van
JOSEPHINE VAN DEN BENT EN THOMAS HART

Verloren
Hilversum
2020

Deze uitgave is mede tot stand gekomen dankzij financiële bijdragen van: Stichting Oosters Instituut, Stichting Sormani Fonds, Boekenfonds Elisabeth Grent/F.J.A.M. van der Helm en Stichting Zenobia.

 Stichting Oosters Instituut

stichting
Zenobia

BOEKENFONDS

ELISABETH GRENT
F.J.A.M. VAN DER HELM

ISBN 978 90 8704 789 4

© 2020 Uitgeverij Verloren
Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum
www.verloren.nl

Opmaak Rombus, Hilversum
Omslagontwerp Robert Koopman, Hilversum
Druk Wilco, Amersfoort

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoudsopgave

Voorwoord	7
1 Inleiding	9
<i>Josephine van den Bent en Thomas Hart</i>	
2 Jeruzalem. Een historische inleiding	17
<i>Willem Flinterman</i>	
3 Stad van papier. De Salomo-cyclus (1 Koningen 1-11) als dystopie	35
<i>Irene Zwiép</i>	
4 Jeruzalem na de ballingschap. Verwoest, verlaten en kraamkamer van het Jodendom (586-332 v.Chr.)	47
<i>Bert van der Spek</i>	
5 De vaart der volkeren. Jeruzalem in de hellenistische periode	63
<i>Renske Janssen</i>	
6 Strijd om Jeruzalem. De tijd van de Hasmoneeën, ca. 170-37 v.Chr.	79
<i>Rolf Strootman</i>	
7 Stad van pracht en glorie. Jeruzalem ten tijde van Herodes de Grote	129
<i>Jürgen K. Zangenberg</i>	
8 Egeria, Jeruzalem en het laatantieke Heilige Land	153
<i>Marlena Whiting</i>	
9 De derde heilige stad van de islam. Oorsprong en ontwikkeling van de status van Jeruzalem in de islam	173
<i>Nicolet Boekhoff-van der Voort</i>	

10	Kruistochten en culturele diversiteit. Het koninkrijk Jeruzalem in de Hoge Middeleeuwen <i>Frans Camphuijsen</i>	185
11	De illustratie door Michiel van der Borch uit 1332 in Jacob van Maerlants <i>Wrake van Jherusalem</i> <i>Claudine A. Chavannes-Mazel</i>	197
12	Franciscaanse Jeruzalems in Italië. Drie <i>sacri monti</i> nader bekeken (ca. 1480-1520) <i>Marianne P. Ritsema van Eck</i>	217
13	'Een vloek voor ons geliefde land'. Het Britse bestuur van Jeruzalem in de memoires van Wasif Jawhariyyeh <i>Lucia Admiraal</i>	233
14	Politiek en archeologisch erfgoed in Jeruzalem <i>Judith Naeff</i>	247
	Verantwoording afbeeldingen	259
	Over de auteurs	262

Voorwoord

In oktober 2017 organiseerde Stichting Zenobia een groot publiekscongres met de titel *Jeruzalem: Van Eden tot heden*. Wetenschappers uit binnen- en buitenland spraken in Amsterdam over de veelbevochten heilige stad tussen Oost en West. Heilig is de stad in christendom, jodendom en islam, en dat maakt de geschiedenis van Jeruzalem complex en bewogen. Het congres belichtte het thema vanuit meerdere invalshoeken: uit het oogpunt van de drie religies, zowel historisch als cultureel, van het oudtestamentische Eden tot het onstuimige heden. Deze lezingen zijn door de auteurs omgewerkt tot artikelen en hier samen gebundeld met stukken van andere onderzoekers die zich met deze thematiek bezighouden.

Als redacteuren van *Jeruzalem, Jeroesjalajiem, Al-Quds* zijn wij grote dank verschuldigd aan diverse personen en instellingen. Deze bundel zou niet voor u liggen zonder de financiële hulp van Stichting Oosters Instituut, Stichting Zenobia, Boekenfonds Elisabeth Grent/F.J.A.M. van der Helm en Stichting Sormani Fonds. Eveneens bedanken we het organiserend comité van Stichting Zenobia voor hun excellente organisatie van het publiekscongres dat vervolgens de stevige basis van dit boek kon worden. Bij het uitdenken van het congres speelde prof.dr. Jürgen K. Zangenberg – ook auteur van een van de hoofdstukken in deze bundel – een belangrijke adviserende rol, waarvoor we ook langs deze weg onze waardering uit willen spreken. Diederik Broeks heeft er nauwkeurig voor gezorgd dat het Hebreeuws in deze bundel correct getranscribeerd is. De geweldige beeldredacteur Paul Kloeg heeft niet alleen aan de wieg gestaan van het verzorgde ontwerp van dit boek, maar werd onlangs ook zelf vader. Duizendpoot Manon van der Maas heeft als redactiesecretaris en eindredacteur het proces in de plooi gehouden en de bundel kundig gladgestreken. Tot slot danken we nog dr. Willemijn Waal, die als hoofdredacteur van de Zenobiareeks het ontstaan van dit zevende deel heeft overzien en inmiddels het stokje heeft overgedragen.

Josephine van den Bent en Thomas Hart

1 Inleiding

JOSEPHINE VAN DEN BENT en THOMAS HART

Wie door de Jaffapoort de Oude Stad van Jeruzalem ingaat, merkt direct dat dit een bijzondere plek is. Het religieuze belang dat gelovigen over de hele wereld aan deze stad hechten is op bijna elke straathoek merkbaar, in de vorm van de vele souvenirstandjes. Kaarsen, keppeltjes, menora's, mini-Rotskoepels in een sneeuwbol, rozenkransen, tot vers gevlochten doornenkronen aan toe – alles is er te krijgen. Wie doorloopt, kan een aantal van de belangrijkste heiligdommen van het christendom, het jodendom en de islam bezoeken.

Jeruzalem. Na een lange dwaaltocht door de steegjes van de christelijke wijk is daar plotseling het plein voor de Heilig Grafkerk. Russische gelovigen kussen er de Zalvingssteen, waar Jozef van Arimathea Christus' lichaam gezalfd zou hebben. Christus' graftombe ligt in het midden van de kerk, die beheerd wordt door verschillende christelijke denominaties. Niet altijd zonder onderlinge spanningen en ruzies overigens: de sleutel van de kerk wordt met het oog op deze conflicten al eeuwenlang bewaard door de islamitische familie Joudeh. In de Heilig Grafkerk bevinden zich ook de laatste staties van de Via Dolorosa. Wie deze in omgekeerde richting afloopt, naar de eerste statie, eindigt bij de Tempelberg.

Jeroesjalajiem. Aan de westelijke kant van de Tempelberg staat het enige overgebleven deel van het complex van de tweede tempel, vernietigd door de Romeinen in het jaar 70 n.Chr. De Westmuur is voor joden de heiligste plek waar ze vandaag de dag kunnen bidden. Ultraorthodoxen en chassidim zijn in gebed verzonken terwijl naast hen een Amerikaanse jongen voorleest uit de Thora voor zijn bar mitswa, omringd door zijn vader, broers en oom. Zijn vrouwelijke familieleden filmen de gebeurtenis, staand op een rij tuinstoelen bij de schutting van het vrouwengedeelte. Deze strikte scheiding van mannen en vrouwen leidt regelmatig tot protesten en botsingen. Wie de Westmuur vervolgens weer verlaat, volgens de Joodse traditie achteruitlopend, ziet dan rechts de enige entree tot de Tempelberg die toegankelijk is voor niet-moslims.

Al-Quds. 'De Heilige', wordt Jeruzalem in het Arabisch genoemd. De Tempelberg is de op twee na heiligste plek in de islam, na de heiligdommen in Mekka en Medina. Hier staat de Rotskoepel, met zijn gouden dak en blauwe mozaïeken het meest opvallende bouwwerk in de omgeving. Deze gedenkplaats, gebouwd in 691 n.Chr.,

is genoemd naar de grote steen die erin ligt. Hierop zou Abraham zijn zoon hebben willen offeren, en de profeet Mohammed zou hiervandaan zijn reis naar de hemel hebben gemaakt. Vlakbij de Rotskoepel staat de Al-Aqsamoskee. Het gebed dat moslims hier verrichten is volgens de overlevering meer waard dan dat in andere moskeeën. Beide gebouwen zijn niet toegankelijk voor niet-moslims. Maar ook moslims kunnen er niet altijd heen: Palestijnen wordt regelmatig de toegang tot het plateau ontzegd door de Israëliëse overheid, bijvoorbeeld door voor hen leeftijdsrestricties te laten gelden.

Begeerd en betwist

Wie door de straten en steegjes van het oude Jeruzalem dwaalt, voelt niet alleen het religieuze belang dat er door de drie monotheïstische religies aan de stad wordt gehecht, maar ook de spanningen tussen deze religies. Er is niet alleen conflict over de vraag wie er toegang tot en zeggenschap over de verschillende heilige plaatsen heeft, maar ook over de stad als ruimtelijke en politieke entiteit. Zowel de Israëliërs als de Palestijnen claimen Jeruzalem als hoofdstad.

In 1980 nam de Israëliëse Knesset, het parlement gezeteld in Jeruzalem, de zogeheten Jeruzalemwet aan, die stelt dat Jeruzalem de ‘eeuwige en ondeelbare hoofdstad van Israël is’. De VN Veiligheidsraad reageerde hierop met Resolutie 478: de wet werd veroordeeld – ze behelsde immers de annexatie van het Palestijnse Oost-Jeruzalem – en landen werden opgeroepen hun diplomatieke missies naar Tel Aviv te verplaatsen. Sindsdien bevindt de Nederlandse ambassade zich dan ook in die kuststad. Dat de politieke spanningen rondom de status van Jeruzalem niet verdwenen zijn, was recent nog te merken toen president Donald Trump in december 2017 opdracht gaf om de Amerikaanse ambassade juist van Tel Aviv naar Jeruzalem te verhuizen. Het besluit leidde tot internationale veroordelingen en protesten.

De Jeruzalemwet heeft het over Jeruzalem als ‘eeuwige’ hoofdstad. Alleen al dat woord laat de grote rol zien die de geschiedenis van de stad speelt in het heden. Nog altijd ademt Jeruzalem die geschiedenis. Een bezoek aan de stad lijkt soms net een tijdreis: van de Oudheid op de archeologische site bij de Toren van David, naar de laatantieke periode en het vroege christendom, en dan door naar de late Middeleeuwen tussen de Mamlukse bouwwerken. En in die geschiedenis speelde religie vaak weer een belangrijke rol, of beter gezegd: de religieuze waarde die gelovigen aan Jeruzalem toekenden. De stad werd en wordt steeds begeerd, steeds betwist.

Dit boek neemt u graag mee door deze geschiedenis, van de eerste keer dat de stad op schrift genoemd wordt, vierduizend jaar geleden, tot het heden – en zelfs nog iets verder, naar een dystopische toekomst. Vooraanstaande onderzoekers, al-

len in het heden of verleden verbonden aan een Nederlandse universiteit, bieden inzicht in het gecompliceerde verhaal van deze stad. Ze kijken naar religieuze symboliek en ideologische belangen, naar het fysieke en naar het verbeelde Jeruzalem, maar ook naar het alledaagse leven in de stad door de eeuwen heen. Om deze rijke geschiedenis te beschrijven maken zij gebruik van de vele en verschillende soorten bronnen die wij tot onze beschikking hebben. De schriftelijke bronnen – van Bijbelboeken en het werk van Flavius Josephus (eerste eeuw n.Chr.) tot twintigste-eeuwse memoires – zijn doorgaans sterk gekleurd, zo laten deze wetenschappers zien. Daarom onderwerpen zij de bronnen aan een zeer kritische lezing. Een dergelijke benadering geeft nieuwe inzichten, zowel in wat er nu ‘echt’ gebeurde als in wat men zich daarvan later graag wilde herinneren. Andere auteurs in deze bundel kijken, behalve naar teksten, ook naar archeologische overblijfselen of naar afbeeldingen, die weer andere delen van het verhaal van deze stad vertellen. Tezamen leiden zij u rond door vier millennia Jeruzalem.

Jeruzalem door de eeuwen heen

In het bochtige verhaal van Jeruzalem is het makkelijk verdwalen. Daarom opent dit boek met een beknopt chronologisch overzicht van Willem Flinterman, waarin hij belangrijke momenten, grote heersers, hoogtepunten en diepe dalen in de geschiedenis van de stad belicht. Hij introduceert de belangrijkste dynastieën die over de stad heersten, evenals gebeurtenissen die men later als culturele en religieuze sleutelmomenten is gaan beschouwen. Met dit hoofdstuk legt hij de basis voor de andere bijdragen in dit boek, die dieper ingaan op de gebeurtenissen en thema's die hij introduceert. Daarbij benadrukt hij het religieuze en het daarmee samenhangende politieke belang dat er aan de stad werd en wordt gehecht. Maar hij wijst er ook op dat pragmatisme net zo goed een terugkerend element is in de geschiedenis van de stad.

De status van Jeruzalem in de abrahamitische godsdiensten gaat terug op de Hebreeuwse Bijbel. Daarin wordt Jeruzalem na de verovering door David niet alleen de koningszetel van het Verenigd Koninkrijk Israël, maar ook de plek waar de Ark des Verbonds komt te staan. Davids zoon en opvolger Salomo liet er de eerste tempel bouwen. Irene Zwiép kijkt kritisch naar de manier waarop deze geschiedenis, van Salomo en zijn Jeruzalem, wordt beschreven in 1 Koningen 1-11. Zijn tempel, zijn paleizen en stallen, zijn regering; met Deuteronomium in de hand constateert ze dat er in 1 Koningen een beeld van deze koning wordt geschetst dat heel anders is dan het idee dat wij traditioneel over Salomo en zijn periode hebben. En als ons idee van Salomo zo op losse schroeven komt te staan, stort ons beeld van het Bijbelse Je-

ruzalem, koninklijke hoofdstad van een verenigd Israëel, dan ook niet als een kaartenhuis in elkaar?

Ook Bert van der Spek duikt, gewapend met een kritische blik, de Bijbelteksten in. Hij kijkt naar een van de grote dieptepunten uit de geschiedenis van Jeruzalem, de verwoesting van de eerste tempel in 586 v.Chr. door de Babylonische koning Nebukadnessar, en de daaropvolgende Babylonische ballingschap. Maar ondanks – of beter: dankzij – het trauma van de ballingschap was deze periode ook een sleutelmoment, zo laat Van der Spek zien. Hier stond de kraamkamer van het Jodendom zoals we dat vandaag de dag kennen, en vooral in de Perzische periode vonden er belangrijke religieuze ontwikkelingen plaats.

Niet iedereen was even enthousiast over deze veranderingen, blijkt uit teksten uit die tijd. Datzelfde gold voor een volgend cultureel kantelpunt, zo beschrijft Renske Janssen. Ook Jeruzalem ontkwam niet aan de golf van hellenisering die de veroveringen van Alexander de Grote met zich meebrachten. De mate waarin de Joodse inwoners van de stad bereid waren Griekse culturele elementen te adopteren wisselde echter sterk en dit leidde tot flinke conflicten. Deze partijen zouden niet de laatsten zijn die het hier niet over eens werden: wetenschappers discussiëren nog altijd over de vraag hoe diepgaand de hellenisering van Jeruzalem in deze tijd was. Dat men het maar niet eens wil worden is niet gek: Janssen benadrukt de gekleurdheid van het bronnenmateriaal, in het bijzonder van de Bijbelboeken 1 en 2 Makkabeeën. En hoewel daar duidelijk antihellenistische elementen in te vinden zijn, stelt ze, kan de opstand geleid door de gelijknamige priesterfamilie (167-160 v.Chr.) zeker niet alleen vanuit dergelijke sentimenten worden verklaard.

Deze Makkabeeën zouden uiteindelijk over Jeruzalem heersen als de Hasmonese dynastie. Rolf Strootman stelt dat we ervoor moeten waken dit alles te zien als een ‘vrijheidsstrijd’ tegen het Seleucidische rijk. Eerder was er sprake van een burgeroorlog, waarbij religie strategisch werd ingezet. Daarin bleken de Hasmoneeën uiteindelijk de bovenliggende partij, en in de periode die daarop volgde profiteerden zij van de verzwakking van de Seleuciden. Het was ook in deze periode, besluit Strootman, dat de tempel in Jeruzalem definitief de suprematie kreeg boven andere tempels in de regio en het cultisch centrum werd van een veel groter gebied dan in de tijd daarvoor.

Het gebied waarvoor de stad van religieus belang was zou zich in de eeuwen daarna enkel uitbreiden, vooral met de opkomst van het christendom in de Romeinse periode die volgde op de onafhankelijke Hasmonese staat. Jürgen K. Zangenberg duikt het Romeinse Jeruzalem van net daarvoor in, en kijkt naar de stad ten tijde van Herodes de Grote – de Herodes die opduikt in het evangelie van Matteüs. Hij laat zien hoe Jeruzalem in deze periode sterk beïnvloed werd door de mediterrane cultuur waarin het werd geïncorporeerd. Dit is bijzonder goed te zien in de bouw-

projecten van Herodes, maar komt ook naar voren in de resten van villa's van de elite. Op basis van archeologische vondsten leidt Zangenberg ons rond door het Jeruzalem van deze tijd, langs paleizen en villa's naar de necropolis en naar de tempel, zoals die bestond tot de vernietiging van de stad tijdens het neerslaan van de Joodse Opstand in 70 n.Chr.

Het was dan ook een compleet andere stad die de vierde-eeuwse christelijke pelgrim Egeria bezocht. Jeruzalem was in haar tijd niet meer alleen van religieus belang voor Joodse gemeenschappen, maar ook voor christenen. Na het einde van de christenvervolgingen tijdens de regering van Constantijn (reg. 306-37 n.Chr.) werd het echt mogelijk om op pelgrimage naar Jeruzalem te gaan en daar de plekken uit het Oude en Nieuwe Testament te bezoeken. Marlena Whiting reconstrueert Egeria's reis vanuit het westen van Europa naar het Heilige Land en kijkt naar haar motivatie voor het maken ervan. Daarnaast geeft Whiting aan de hand van Egeria's verslag inzicht in de belijding van het christendom in Jeruzalem en in de christelijke monumentalisering van de stad. Vanaf de vierde eeuw werden er in Jeruzalem namelijk steeds meer kerken, kloosters en christelijke charitatieve instellingen gebouwd, waarvan sommige nog altijd te zien zijn.

Echter, zoals Whiting ook opmerkt, de grote blikvanger in de Oude Stad van het huidige Jeruzalem is geen christelijk monument, maar de islamitische Rotskoepel op de Tempelberg. Vanaf de zevende eeuw kreeg de stad ook een rol in een nieuwe godsdienst, de islam. Nicolet Boekhoff-van der Voort analyseert in haar bijdrage de positie van Jeruzalem in de islam. Ze kijkt naar de Koran, maar ook naar de biografie van de profeet Mohammed, latere literatuur over de 'deugden' van de stad en eschatologische teksten. Boekhoff-van der Voort laat ook zien dat de religieuze voorgeschiedenis van de stad en haar waarde voor joden en christenen hier een belangrijke rol speelde, en dat auteurs enthousiast gebruik maakten van Bijbelse verhalen. In latere eeuwen kwam daar echter verandering in: de focus kwam steeds sterker te liggen op de verhalen uit de biografie van Mohammed. Die ontwikkeling had alles te maken met de kruistochten.

De verovering van Jeruzalem door de kruisvaarders in 1099 is weer zo'n belangrijk moment van begeerte en conflict. Die verovering leidde tot de stichting van een aantal Latijns-christelijke vorstendommen, waaronder het Koninkrijk Jeruzalem. Frans Camphuisen kijkt voorbij religieuze drijfveren en ideologisch enthousiasme en geeft inzicht in de complexe, cultureel en religieus diverse samenleving in het koninkrijk. Het was er weliswaar geen multicultureel paradijs, maar ook zeker niet strikt gesegregeerd, zoals blijkt uit de wetten van het Jeruzalemse burgerlijk gerechtshof. Het ideologisch en religieus belang dat men aan de stad hechtte kon dus best gepaard gaan met een georganiseerd samenleven met andere religies en culturen.

Ook na het verlies van de kruisvaardersstaten behield Jeruzalem zijn belang en status in christelijk Europa. De spirituele en zelfs fysieke aanwezigheid van de stad in West-Europa in de late Middeleeuwen en de vroegmoderne tijd blijkt uit de bijdragen van Claudine A. Chavannes-Mazel en Marianne P. Ritsema van Eck. Onder de Europese elite was Flavius Josephus' werk populair, ook in de Nederlanden. Jacob van Maerlant baseerde zijn *Wrake van Jherusalem* (1271) op Josephus' *De bello judaico*. Chavannes-Mazel kijkt naar een illustratie bij deze tekst door Michiel van der Borch (1332), waarop het beleg van Jeruzalem door de Romeinen in het jaar 70 is afgebeeld. De miniatuur barst van de details die weer tot veel uiteenlopende interpretaties hebben geleid. Door de tekst van Maerlant als uitgangspunt te nemen, stelt Chavannes-Mazel, zijn deze details echter heel goed te verklaren en zijn ze zelfs weer te koppelen aan middeleeuwse christelijke typologieën.

Jeruzalem werd niet alleen in schilderijen afgebeeld, maar zelfs nagebouwd. Ritsema van Eck onderzoekt de Italiaanse *sacri monti*, 'heilige bergen', gesticht door de franciscanen. Ze kijkt naar de beroemde *sacro monte* van Varallo in Noord-Italië, gesticht in 1491, maar ook naar de minder vaak besproken heiligdommen van La Verna en San Vivaldo, die alle drie gekoppeld werden aan Jeruzalem. Met name Varallo en San Vivaldo beeldden, op verschillende manieren, de stad daadwerkelijk uit. Wie niet op bedevaart naar het echte Jeruzalem kon gaan, kon zo alsnog deze heilige plaats zien.

Middeleeuwse en vroegmoderne Europeanen waren niet de enigen die op afstand nadachten over deze stad. Enkele eeuwen later, eind jaren 1960, schreef de in Jeruzalem geboren muzikant Wasif Jawhariyyeh zijn memoires in Beiroet. Waren de franciscanen na de val van de kruisvaardersstaten lange tijd de enige permanente West-Europese aanwezigheid in het Heilige Land geweest, zoals Ritsema van Eck beschrijft, de situatie was nu drastisch veranderd. In de negentiende en twintigste eeuw waren Jeruzalem en het Heilige Land opnieuw onderwerp van begeerte en twist geworden. Voor Europese machten maakten zij deel uit van koloniale ambities, voor vervolgte Europese Joden boden zij de hoop op een veilig thuis. Het zou vooral de lokale Arabische bevolking zijn die ditmaal het onderspit zou delven – ook Jawhariyyeh eindigde dus als vluchteling in Beiroet. Lucia Admiraal bestudeert Jawhariyyehs memoires, waarin hij schrijft over Jeruzalem in de nadagen van het Osmaanse Rijk en tijdens de Britse Mandaatperiode. Admiraal kijkt hierbij zowel naar hoe het leven in de stad er in deze periode uitzag als naar hoe het retropectief van Jawhariyyeh zijn herinneringen aan het Jeruzalem van deze tijd heeft gekleurd.

Het hedendaagse, ideologische belang van herinneringen en historische vertogen staat ook centraal in de laatste bijdrage aan deze bundel. Daarin kijkt Judith Naeff naar de rol die materieel erfgoed vandaag de dag speelt in de stad. Via een dy-

stichting

Zenobia

Jeruzalem, Jeroesjalajiem, Al-Quds: stad van vele talen en heilig in christendom, jodendom en islam. Dat die religies haar moeten delen maakt de geschiedenis van Jeruzalem fascinerend én bewogen. Als centrum voor zoveel verschillende gelovigen is ze ook een centrum van conflicten. Dat begint al bij de vernietiging van Salomo's tempel in 586 v.Chr. door de Babyloniërs. In het jaar 70 n.Chr. verwoest de Romeinse keizer Titus de stad. De Arabieren nemen Jeruzalem in 638 in en in 1099 veroveren de kruisvaarders de stad op de islamitische Fatimiden. Vandaag de dag is Jeruzalem een gedeelde en verdeelde stad, inzet en toneel van een onafgebroken internationale machtsstrijd. Dit boek ontsluit het al eeuwen durende, meeslepende verhaal van Jeruzalem, van Salomo tot nu.

De afbeelding op het omslag is een detail uit de Madabakaart. Dit vloermozaïek in de Jordaanse stad Madaba dateert waarschijnlijk uit de tweede helft van de zesde eeuw en toont een kaartachtig beeld van de christelijke wereld met Jeruzalem als centrum. Foto: Martje de Vries

JERUZALEM, JEROESJALAJIEM, AL-QUDS

9 789087 047894